

ні та якісні показники творчого самовираження в учнів шкіл-інтернатів та обмеженість можливостей для цього у традиційній практиці роботи таких установ, що потребує нових підходів до змісту й методів роботи педагогів з молодшими школярами.

Подальшого дослідження потребує розробка педагогічних умов і технологій розвитку творчого самовираження учнів в умовах роботи шкіл-інтернатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Критерії і показники творчого самовираження учнів початкових класів шкіл-інтернатів у процесі художньої діяльності // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Вип. 42. – Ч. 4. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – С. 116–124.

2. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Х. : Веста, Ранок, 2006. – 256 с.

3. Иванова О. Л. Рисунки, которые нас рисуют. Педагогическая диагностика художественного развития ребёнка / О. Л. Иванова. – СПб. : Речь, 2009. – 96 с.

4. Полуянов Ю. А. Диагностика художественного развития детей по их рисункам (пособие для школьных психологов) / Ю. А. Полуянов. – М. : Прогресс, 2004. – 236 с.

5. Туник Е. Е. Диагностика креативности – тест Э. Торренса : метод. руководство / Е. Е. Туник. – СПб : ГП «ИМАТОН», 1998. – 170 с.

Стаття надійшла до редакції 4 березня 2014 року

УДК 37.016:74 – 053.5

Джафарова О. Диагностика творческого самовыражения учеников

В статье рассмотрены подходы к выявлению творческого самовыражения у младших школьников в художественной деятельности в условиях учебно-воспитательного процесса школ-интернатов. Разработанные диагностические задания и процедура обследования учеников на материале изобразительного искусства могут использоваться не только в диагностических целях, но и для активизации творческого самовыражения и самокоординации эмоционального состояния воспитанниками школ-интернатов. Характеристики уровней творческого самовыражения помогут педагогам корректировать систему методов и приемов работы со школьниками.

Ключевые слова: творческое самовыражение, ученики начальной школы, школы-интернаты, художественная деятельность, творческое самовыражения.

Dzhafarova O. Diagnostics of creative self-expression of students

The article considers the exposure of creative self-expression for junior schoolboys in artistic activity in the conditions of motion educational up-bringing process of schools-boarding-schools. Diagnostic tasks and procedure of inspection of students are developed on the material of fine arts and can be used not only in diagnostic aims but also with the purpose of activation of creative self-expression and coordination of the emotional state of pupils of schools-boarding-schools. Descriptions of creative self-expression levels will help teachers to correct the system of methods and receptions of work with schoolchildren.

Keywords: creative self-expression, students of initial school, schools-boarding-schools, artistic activity, diagnostics of creative self-expression.

Ірина Мужикова,

канд. пед. наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені В. Г. Короленка

(м. Полтава)

МАЙСТЕР-КЛАС ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається потенціал майстер-класу як однієї з форм організації процесу навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі та засобу активізації художньо-творчої діяльності підлітків.

Ключові слова: образотворче мистецтво, дитячий малюнок, художньо-творча діяльність підлітків, активізація.

Сучасна освітня політика України спрямована на оновлення змісту та методів навчання й виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах з позицій компе-

тентнісного підходу, що передбачає формування та розвиток ключових і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має стати формування за-

гальної компетентності – інтегрованої характеристики досягнень учня, здібностей особистості, набутих у процесі навчання, що охоплюють знання, вміння, навички, досвід, цінності, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці [6].

Образотворче мистецтво – одна із форм пізнання реального світу, завдяки якій відбувається формування уявлення про цілісність картини світу. Про його значення для всебічного розвитку дитини наголошували ще педагоги-класици Ж.-Ж. Руссо, Я.-А. Коменський, І. Песталоцці, А. Дістервег. Вивчення мистецтва сприяє розвитку в особистості спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду й ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури [5].

Сутністю шкільного курсу образотворчого мистецтва є засвоєння учнями досвіду попередніх поколінь художнього осмислення явищ навколишнього світу та власної життєдіяльності й відображення результатів цього осмислення мовою мистецтва в процесі художньо-творчої діяльності.

Художня образотворча діяльність – один із чинників збагачення духовності дітей. Через неї вони ознайомлюються з національними і світовими надбаннями культури, загальнолюдськими цінностями, які відображаються в різних видах і жанрах образотворчого мистецтва, з їх допомогою розвиваються розумові здібності учня, його інтелект, збагачується емоційна сфера і культура почуттів школяра, реалізуються можливості, схильності особистості до тих чи інших видів і жанрів мистецтва.

Стремління дитини до діяльності – «основний закон дитячої природи» (К. Ушинський). Один із різновидів художньої діяльності – малювання – у своєму розвитку проходить кілька етапів (Д. Ділео, В. Бехтерев, А. Бакушинський, В. Мухіна, С. Левін, Є. Ніколаєва, Є. Романова, В. Роменець).

Першими проявами художньої діяльності є «каракулі» й «кривулі», зумовлені пошуковою активністю дитини. Появу дитячих малюнків В. Мухіна пов'язує із процесом засвоєння одного із видів знакової діяльності (надання одному об'єкту (малюнку, символу, знаку) значення іншого об'єкта (реального предмета), в якому виражені особливості зорового сприйняття і уявлення дитини, її рухового розвитку, мислення і ставлення до дійсності [1].

Виявлена дитиною можливість отримання різноманітних штрихів, овалів, плям та заповнення ними простору аркуша веде до цілеспрямованого повторення ви-

падково отриманих конфігурацій або зразка, показаного дорослим. У процесі малювання відбувається координація відчуттів зорової та рухової сфер, зір починає встигати слідкувати за рухом руки [2].

Встановлення зв'язку між образом та його значенням відбувається в момент, коли в елементах малюнка дитина бачить тваринку, машину, будинок, квітку і дає їм назву відповідних предметів. Дифузний характер зображальних побудов співвідноситься з уявленнями маленького художника про зображувані предмети й коригується ним у ході такого співвіднесення.

Межа між дозображальною та зображальною стадіями досить умовна, вона пов'язана із розвитком мислення та мовлення. Це не лише надання значення зображеному, а свідомо спланована дія, втілення задуму.

У молодшому дошкільному віці дитина прагне відтворити в малюнку складний предмет, використовуючи для цього засвоєні раніше елементи образів. Складання цілого з елементів спочатку дуже хаотичне: деталі або накладаються одна на одну, або взагалі не поєднані між собою. Елементи, яких не вистачає в зображенні, доповнює фантазія. Малюнок може лише відносно нагадувати зображуваний предмет. Через неточність зображення для одного й того ж образу віднаходяться все нові й нові значення. Можливо, у цей час діти технічно не можуть відтворити те, що вони сприймають і надумали відобразити.

Надалі дитина у своїх малюнках відтворюватиме довколишній світ, поступово засвоюватиме та вдосконалюватиме власне зображальні форми.

Приблизно у віці 4–5 років малюнки стають складнішими та набувають рис схематичності. Дитина прагне відобразити свої знання про зображуваний предмет, тому в поле зору художника можуть потрапити такі деталі, які є невидимими при спостереженні предмета, або такі, що при спостереженні його в певному ракурсі бачити неможливо. Предмети на малюнках розташовуються розгорнуто, у плані, щоб їх можна було без перешкод розглядати. У роботах можуть синтезуватися епізоди «несумісного» характеру (внесення в одну композицію різних пір року). На цьому етапі в зображеннях з'являються стійкі образи-конфігурації (індивідуальна символічна система), які мандрують з одного аркуша в інший. Це певні способи зображення дерева, квітки, сонечка, людини на основі визначення їхніх характерних ознак.

У процесі розвитку дитячого малювання притаманна дітям тенденція до закріплення звичних графічних образів збігається з тенденцією перетворення цих образів на

застиглі шаблони, які відповідають елементарним вимогам зображення і знаходять визнання оточуючих.

Молодший шкільний вік (6–10 років) найбільш сприятливий для розвитку в дітей здібності будувати образи уяви за законами краси. У цей період відбувається найвищий художній підйом в образотворчій діяльності. На зміну наочно-ілюстративному пізнанню в дітей поступово розвивається варіативне й фантазійне мислення, що формує власне образне мислення – здібність довільно будувати образи, користуючись і реальним, і абстрактним матеріалом. Цей період найбільш сприятливий для введення в діяльність молодших школярів тих культурних форм, які історично склалися в традиціях художньої діяльності, що потребує і навчання, і ознайомлення з творами мистецтва, і творчості. Дітям цього віку доступні найбільш загальні способи пошуку побудови художньої форми, такі як ритм, колорит, симетрія, рівновага, пропорції, що забезпечують гармонію і дисгармонію [3].

Малюнки дітей молодшого шкільного віку найрізноманітніші за тематикою. Це зображення людини і тварин, казкових, фантастичних і реальних сюжетів, різноманітних предметів, будинків і транспорту, явищ природи й подій повсякденного життя. Для зображення школярі частіше обирають найближче докільця, поєднують реальні приклади із вимислом, життєві подробиці з грою. Сюжети малюнків мають продовження в часі.

Відтворюючи форму складних об'єктів, діти намагаються відобразити їх будову, іноді упускаючи деякі деталі та порушуючи пропорції. Об'ємність предметів та глибину простору в зображеннях учні початкових класів частіше не відтворюють або відтворюють частково. Предмети здебільшого зображають силуетно, іноді можуть намалювати на них тінь. Часто в малюнках зустрічається різнопланове зображення, коли предмети мають ніби з різних точок зору.

Дітям даного віку не властиво відтворювати перспективні явища. Найбільш характерною для малюнків цього періоду є фризова композиція просторових побудов, коли один предмет не може перекрити інший і всі об'єкти розташовуються вздовж нижнього краю аркуша. Рідше увесь аркуш заповнюється дрібними зображеннями. У таких сюжетних композиціях можуть бути відображені події, які відбувалися в різний час, можливо, послідовно. Такі малюнки схожі на своєрідні оповіді.

Колір більшість дітей використовує для розфарбовування зображення відповідно до реальності: трава – зелена, небо – голубе, сонце – жовте. Здебільшого діти не використовують властивість змішування кольорів для

отримання складних відтінків. Водночас учні початкових класів відчують емоційну силу кольору й використовують його для оздоблення зображень та для вираження свого ставлення до зображуваного. Є діти, які тонко відчують колірне багатство світу й намагаються відтворити його у своїх малюнках. Вони сміливо змішують кольори й гармонійно поєднують їх. Водночас таким учням важко даються контурні графічні роботи.

Деяка технічна недосконалість зображень, виконаних учнями початкових класів, компенсується художністю та образністю їхніх малюнків.

Таким чином, дитяче малювання можна вважати цілісним інтегрованим явищем, у якому втілені такі важливі функції, як пізнання навколишньої дійсності (уміння бачити, розуміти, співвідносити, роздумувати) та відтворення її шляхом зображення (Є. Ніколаєва, В. Мухіна, В. Роменець, В. Щербаков), вираження естетичного ставлення до дійсності (А. Мелік-Пашаєв, Ю. Полуянов, Н. Фоміна), а також гра та спілкування (В. Роменець). Та передусім, малювання – це активна практична діяльність. Адже дітей приваблює не тільки результат цієї діяльності, а й сам її процес, який варто розглядати як основу навчання естетичного сприймання, оцінювання, перетворення світу.

Останнім у дитячому малюванні є етап «правдоподібних» зображень. Малюнки підлітків набувають рис інтелектуалізованого копіювання, їх автори відмовляються від схеми та прагнуть відтворити реальний вигляд предметів, досягти правильності зображення, хоча частина малюнка ще може бути представлена схематично. Збагачується тематика малюнків (з'являються пейзажі, внутрішній вигляд будинків), підлягають засвоєнню та вдосконалюються власне зображальні форми. Коли ж з'являється відносна правильність, пропорційність, достатня міра деталізації, а в цілому – реалістична копія, малюнок втрачає свої типово дитячі риси. Зрештою, реалістична копія об'єктів дійсності служить завершенням періоду дитячого малюнка [4].

На жаль, саме та підлітковий період (останні роки вивчення образотворчого мистецтва) припадає природно згасання інтересу до зображувальної діяльності. Це пов'язується, зокрема, з критичною оцінкою власних здібностей та усвідомленням неможливості досягти рівня видатних художників, із формуванням уявлень про майбутню професійну реалізацію та прагматичної оцінки місця образотворчої діяльності в ній, врешті – із підлітковим нігілізмом.

Особливо важливим у цей період вбачається поєднання уміло організованого сприйняття творів мистец-

тва з безпосередньою участю підлітків у самому процесі творчості, оволодіння ними певними технічними прийомами художньої діяльності. Серед різноманітних засобів зацікавлення та активізації художньо-творчої діяльності підлітків на уроках образотворчого мистецтва добре зарекомендувала себе така форма організації процесу навчання, як майстер-клас. Основними типами майстер-класів, які можуть бути зреалізованими в умовах уроків образотворчого мистецтва, є майстер-клас учителя, майстер-клас художника, майстер-клас учня.

Урок образотворчого мистецтва апріорі можна вважати майстер-класом учителя, оскільки його невід'ємним компонентом є демонстрація художнього процесу під час пояснення навчальних та творчих завдань, індивідуального консультування учнів під час виконання практичної роботи. Однак може бути організований і спеціальний майстер-клас учителя, коли він знайомить учнів із власною творчою діяльністю. Це значно підвищує авторитет учителя й мотивацію учнів до наслідування його прикладу.

Майстер-клас художника, коли на урок запрошується відомий фахівець у певній галузі образотворчого мистецтва – живописець, графік, майстер декоративного мистецтва, – найбільш популярний. У практиці уроків образотворчого мистецтва може бути зроблений акцент на теоретичному або на діяльнісному аспекті творчості. У першому випадку під час спілкування з митцем учні мають можливість отримати досвід мистецтвознавчого аналізу та ознайомитися з різноманітністю концептуальних підходів до проектування художнього твору, у другому – безпосередньо спостерігати за різноманітністю авторських технологій втілення художньої ідеї та, наслідуючи дії майстра, реалізовувати власні творчі задуми.

Як засвідчує досвід, під впливом такої співпраці з митцями в підлітків, які не бачили можливостей власної реалізації в художній галузі, відбувається переоцінка особистісної вартісності мистецтва. Це сприяє здійсненню одного із основних завдань загальної художньої освіти – формування особистості поціновувача мистецтва.

Форма майстер-класу дає можливість використовувати потенціал учнів, які навчаються в художніх школах або студіях і мають досвід відповідної художньої діяльності, демонстрації способів та прийомів виконання певних навчальних завдань. Приклад однолітків особливо впливає на підвищення оцінки підлітками власного художнього потенціалу.

Таким чином, реалізація дидактичного потенціалу майстер-класів на уроках образотворчого мистецтва задовольняє потребу в додаткових заходах щодо мотивації, зацікавлення та активізації художньо-творчої діяльності підлітків, стимулює динаміку її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта / В. С. Мухина. – М. : Педагогика, 1981. – 239 с.
2. Николаева Е. И. Психология детского творчества / Е. И. Николаева. – СПб., 2006. – 220 с.
3. Полуянов Ю. А. Соотношение учебной деятельности и творчества детей на занятиях изобразительным искусством // Вопросы психологии. – 1998. – № 5. – С. 94–101.
4. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. : 2-ге вид., доп. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

Стаття надійшла до редакції 19 лютого 2014 року

Мужикова І. Мастер-класс как средство активизации художественно-творческой деятельности подростков

В статье раскрывается потенциал мастер-класса как формы организации процесса обучения изобразительному искусству в общеобразовательной школе и средства активизации художественно-творческой деятельности подростков.

Ключевые слова: изобразительное искусство, детская изобразительная деятельность, художественное творчество подростков, активизация.

Muzhykova I. Master class as a means of intensification of artistic and creative activities for teenagers

This paper reveals the potential of the master class as one of the forms of the process of learning fine arts at secondary school to enhance the artistic and creative activity of teenagers.

Keywords: fine arts, children's drawing, artistic and creative activity of teenagers, intensification.